

Kakšen je bil tihi, nikomur očitni zapletljaj Čapkove osebne drame, njegov poslednji obračun s svetom, v katerem je videl čedalje manj luči, čeprav je veroval, da je mrk le prehodni — kdo bi bil to dogledal. Čutil je, kakor toliki ljudje dobre volje na »ledeni plošči našega časa« (V. Werner), da je njegova generacija zgubila igro. Veroval je v sonce, ki še pride, toda sence zgodovinskih trenutkov — lahko da so to desetletja ali stoletje — so bile močnejše od vere. Zategadelj torej »duša ni vzdržala«. Nad truplom Karla Čapka, ki so ga zagrebli v prst starodavnega Vyšehrada, je mogel vzdikniti češki narod to, kar Horatio nad mrtvim Hamletom: *Now cracks a noble heart — zdaj počilo je srce plemenito!*

OB 20-LETNICI SLOVENSKE GLASBE

MARIJAN LIPOVŠEK

20 let ni doba, v kateri bi se nujno morale roditi velike umetnine, ki pretresajo svet s svojo pomembnostjo, je pa dovolj dolgo razdobje, da se pokaže razvoj neke umetnosti v narodu, zlasti če je ta umetnost mlada. Kajti na vseh koncih in krajih skuša nova rast dohiteti in izpolniti ono česar prej ni bilo.

Najprej je treba povedati, da Slovenci svojo glasbo do prevrata še premalo poznamo. Kar je skladb do tedaj izšlo, je večina razprodanih ali pa je težko dosegljivih. Novi akordi, v katerih so izhajale najvažnejše slovenske glasbene stvaritve, so poleg tega za pregled in za študij kot revija zelo nepraktični. Manjka nam celotnih zbirk posameznih skladateljev oziroma zbirk skladb, določenih za nek gotov način izvajanja (n. pr. za klavir, za petje itd.) Treba je nujno misliti na take izvlečke, da bi spoznali pravo lice slovenske glasbe predvojne dobe in bi dobili sploh pravi odnos do nje.

Po vojni se je naše glasbeno ustvarjanje dokaj krepko razvilo. Najprej se je razmahnilo skladanje za zbor. Glasbena Matica s svojim zborom in dolga vrsta ostalih slovenskih pevskih združenj so pač izvajali vse boljše — in tudi slabše — nove skladbe. Zato skladatelji niso oklevali, kakor se je to godilo v instrumentalni glasbi. Adamič, Lajovic, Pavčič, Kogoj, Škerjanc, Ravnik, kasneje Osterc, pa spet Savin, Dev, Mirk, Prelovec, Premrl, Tomc, Marolt, Ukmar itd. so skladali za zbor večinoma romantično občutene, solidne skladbe, izmed katerih omenjam posebe Lajovičeve znamenite ženske zборе (Koledniki), Kogojeve miselno in harmonsko precej zapletene skladbe, ki so delale poleg nekaterih Adamičevih močno levičarsko občutenih, izvajalcem pač največ preglavic, nekaj Škerjančevih zborov, ter šegave Osterčeve zборе. Maroltov krog je ustvaril zanimivo folklorno glasbo, prvo te vrste med Slovenci. Sistematično je prikazal pesmi iz naših krajin in jih postavil v ustrezajočo harmonsko in arhitektonsko obliko.

V samospelih je imel Lajovic že pred vojno prvo besedo, če ne po številu pa po kakovosti. Kar je skladal po vojni je le še potrdilo njegovo vrednost, umetniško moč in dovršenost. Nebroj pesmi se je rodilo poleg njegovih. V prvi vrsti omenjam Adamičeve Mladinske pesmi (Otroci materi — mati

otrokom), ki spadajo med najlepše mladinske slovenske skladbe. Za razvoj naše glasbe pa niso toliko pomembne kakor slovite Škerjančeve Pesmi (na besedilo kitajske lirike), ki so prva pristna priča slovenskega impresionizma. Omeniti moram nekoliko po krivici preziranega Pavčiča, ki je sicer malo sentimentalno, toda zelo pristržno in umevajoče preložil v glasbo nekaj pesmi iz Župančičevega Cicibana. Od novejših se Osterc, Švara in Šivic sicer le malo pečajo s samospevi, pa so vendar ustvarili nekaj del, ki so značilna po slogu in besedilu za novo dobo. Vseh neštevilnih ostalih vrst samospevov ni mogoče naštet v tem okviru. Vsi pričajo o navezanosti Slovencev na vokalno glasbo in so poleg zborov največji pa tudi najmočnejši del našega ustvarjanja.

Instrumentalno skladanje se je šele po vojni prav za prav začelo. Skladbe za klavir najdemo pač že v Novih Akordih, toda dela za druge instrumente z orkestralnimi skladbami vred naštejemo lahko na prste. Po prevratu smo dobili v klavirski literaturi nekaj Kogojevih del, ki so kot vedno nekoliko mračna in problematična; Škerjančeve 4 klavirske skladbe, Varijacije, Nokturne, Intermezzo, Pastorale; Adamičevi dve manjši, toda težki suiti; Osterčeve Arabeske, Bagatele, Aforizme, klavirski koncert, edini te vrste med slovensko glasbo; Švarovo Sonato in Miniature; Premrlov Rondo, Varijacije in 3 klavirske skladbe s programskimi naslovi; nato manjša dela Tomca, Koporca, Bravničarja, Leskoviča, Šivica, dr. Kreka in Premrla poleg velikega števila drobnih skladbic, ki jih vse polno zasledimo v Novi Muziki (Logar, Bravničar, Pavčič, Osterc itd.).

Prav redka je violinska literatura: Kogojev Andante, Škerjančev romantični Intermezzo, Osterčeva Fantazija in Šiviceva Mala suita je v glavnem vse, kar imamo Slovenci koncertnih skladb te vrste. Adamičeve skladbe za violino niso dosti pomembne, njegova didaktična dela pa omenjam na drugem mestu. — Za violo je skladal Osterc, za violoncello Leskovic (sonata). Od ostalih solističnih instrumentov je pisal Osterc suito za saksofon s spremljevanjem klavirja.

Komorna glasba je nekaj pestrejša. Godalni kvarteti Škerjanca, Osterca, Arniča, Šivica, Leskoviča in drugih nudijo prav lepo izbiro v različnih slogih, tehniki in v izrazu. Kako zanimiv bi bil koncert slovenske komorne glasbe! Lahko smo veseli, da danes to ni več izključeno, še za več večerov bi se našlo materiala. H komornim skladbam prištevam nadalje Osterčev pihalni kvintet, nonet, pesmi za alt in godalni kvartet, Škerjančev klavirski trio in sonatino da camera.

V vokalno-instrumentalnih skladbah prednjačijo Lajovic s Psalmom, Škerjanc z Zedinjenjem in Adamič z raznimi deli kakor Romanca, Balada, Lepa Vida. Pa tudi orkestralna dela so dosegla že neko mednarodno stopnjo, predvsem Lajovičev Caprice kot najboljša slovenska orkestralna skladba povojne dobe. Tako dovršenih skladb v popolnem skladu vsebine in izraza, in tehnično tako neoporečnih imamo Slovenci le malo. Približuje se jim po širini gradnje in po elementarnosti Arničeva Duma, a znatno zaostaja za Lajovičevo skladbo v jasnosti in točnosti koncepcije in je v kompozitorni in instrumentacijski tehniki niti zdaleka ne dosega. Škerjanc je ubral v svojem Simfoničnem stavku posebno lirično pot. Igraje obvlada orkester, ki mu postane sredstvo za dosego najsubtilnejših barv. Posebna pojava je Osterc, čigar orkestralne skladbe so vselej presenetljive: jedrnata, tudi humoristična, včasih pa resna je njegova muzika. Bravničarjeva Ples-

na burleska posega v slovensko folkloro. Švara, ki je zložil dve simfoniji, je poleg Gerbiča edini slovenski komponist, ki se je bavil s popolno klasično obliko simfoničnega ustvarjanja. V ruski realizem po slogu, a v tipično slovensko območje po vsebini je posegel Adamič s Tatarsko suito, z Ljubljanskimi akvareli in s suito Iz moje mladosti.

Slovenska opera je pač naša pastorka. Glavni tvorci v tej stroki so Savin, Kogoj, Bravničar, Osterc in Sattner. Ne pogrešim zelo, če pravim, da Slovenci svoje opere še nimamo. Krivda je deloma v krizi sodobne operne tvorbe sploh, deloma v pomanjkanju dobrih dramatskih talentov, deloma pa v tem, da Slovenci nekam težko najdemo lasten izraz v glasbenem jeziku, ki je za živo besedo in dejanje še posebno potreben. Lajovic, pri katerem je ta izraz najpopolnejše razvit, se za operno ustvarjanje ni nikdar zanimal. Pa tudi pomanjkanje primernih obdelav narodne snovi v besedilu močno občutimo. Omembe vredni sta Šiviceva in Golovin-Leskovčeva opereti.

Posebno pažnjo zasluži cerkvena glasba. V tej je orgelska literatura Premrla, Arniča in Tomca pestra in bogata. V vokalni oziroma vokalno-instrumentalni glasbi naletimo na neštne zборе in zboriče, ki so napisani brez duha in poleta, le iz nekega medlega in negotovega religioznega občutja. Če primerjamo s temi Premrlove Božične skrivnosti ali celo duete (oziroma dvoglasne zборе) na besedilo Karla Široka, moramo pač priznati, da so Premrlova dela po popolno dojeti vsebini, zaključenem slogu in po iskrenosti, s katero so podana, najboljše slovenske religiozne skladbe. V svojem načinu povedo več kakor marsikatera cerkvena maša, ki je le epigonsko in prisiljeno napisana. K ogromnemu številu cerkvenih skladb so prispevali levji delež Tomc, Kimovec in Sattner.

Primitivna je še šolska literatura. Pavčič in Škerjanc sta prispevala h klavirski, Adamič k violinski zakladnici šolskih del. Poleg tega imamo mnogo pesmaric in zbirko del o osnovnih glasbenih pojmih teorije, petja in violine. V tej stroki so najmočnejša imena Gröbming, Kramolc, Kumar, Pregelj in Bajuk. Močno pogrešamo slovenske klavirske šole in dobre zbirke klavirskih etud v slovenski izdaji.

Mladinska literatura se je razvila zlasti z nastopom Trboveljskih slavčkov. Razen Adamiča, ki je prvi razgibal mladinsko ustvarjanje s svojimi odličnimi otroškimi in mladinskimi zbori in samospevi, so ustvarjali Osterc, Lajovic, Kogoj, Premrl, Sattner, Pahor, Šonc, Cvetko, Pirnik, Šturm in drugi razna dela, tako da imamo danes ne samo obširno in dobro, ampak tudi v izbiri raznih smeri bogato mladinsko literaturo.

Od muzikoloških del najdemo po raznih revijah nebroj esejev, ki obravnavajo slovensko glasbeno ustvarjanje in probleme glasbenega življenja. Od zaključenih spisov omenjam Vurnikov Uvod v glasbo, Škerjančev življenjepis skladatelja Emila Adamiča, prvo slovensko glasbeno biografijo, in Lajovičevo čitanko v izdaji Glasbene Matice, o kateri govorim na drugem mestu.

Namen tega naštevanja ni točnost in popolnost. Tega tudi ni mogoče doseči na omejenem prostoru, saj bi sama bibliografija o povojni slovenski glasbi zavzela dokaj obširen obseg. Šlo mi je le zato, da v najkrajših obrisih prikažem bujno plodnost slovenskih skladateljev, ki jih odlikuje prejštevilstvo kakor kakovost skladb. Imena kakor Lajovic, Osterc, Škerjanc,

Premrl pa slej ko prej pomenijo vrhunce slovenskega glasbenega ustvarjanja.

S pogledom na razne vrste skladb pa vsega glasbenega življenja še nismo pregledali. Vsiljuje se nam vprašanje, kako je z organizacijo naše glasbene politike. Organizacija nekega kulturnega življenja pomeni včlenitev udeležstvovalcev v delo za nek gotov smoter. Smoter more biti samo ugodno stanje celotne glasbene umetnosti v vseh njenih področjih. To zaželeno stanje dosežemo med drugim s podpiranjem nadarjenih študentov za šolanje doma in v tujini; z razpisovanjem nagrad za najboljša dela; z rednim izdajanjem muzikalij; z omogočanjem slogovno zaključenih ali iz skladb posameznih skladateljev obstoječih koncertov in z pospeševanjem koncertnega življenja sploh; z neomahljivim in nesebičnim podpiranjem instrumentalne glasbe, ki je pri nas le v slabotnem razmahu; z vpoštevanjem in s pametno ureditvijo honorarnega vprašanja orkestrašem, kar je dandanes glavni vzrok pičlih orkestralnih koncertov (poklicni muziki se namreč upravičeno branijo sodelovanja brez plačila ali pod primerno ceno, na drugi strani so pa veliki ansambli zares dragi). Za dosego vsega naštetega pa je treba trdnega in iskrenega sožitja med Glasbeno Matico, Savezom muzičara, radijsko postajo, Slogo, profesorji glasbe na srednjih šolah, strokovnimi učnimi močmi na drž. konservatoriju in vsemi važnejšimi združenji, ki v glasbenem življenju nekaj pomenijo (dobri solisti — koncertanti, ljubljanski komorni kvartet itd.). Samo z združenimi močmi bomo dosegli smiselno vzgojo mladine po srednjih in drugih občin šolah, se uspešno borili proti škodljivim vplivom harmonike, jazza in sporta, dosegli zaželeno razširitev kroga ljubiteljev glasbe in ga dvignili na dostojno višino.

Nobena skrivnost ni, da sožitja med glasbenimi delavci ni. Realno se bo dalo sodelovanje doseči samo tako, da se bodo vodilni glasbeniki sestali in osnovali delaven odbor, ki bo vodil kulturno pa tudi posredovalno politiko med organizacijami, od katerih bo morala vsaka nekaj popustiti, če hočemo doseči lepše uspehe od dosedanjih. Sramota je za nas, da smo zamudili in zanemarili vse, kar služi v podvig glasbenega življenja. Do danes nimamo organiziranih domačih simfoničnih koncertov; posledica tega je, da nismo slišali n. pr. najzrelejših Adamičevih del, da leta in leta ne čujemo Škerjanca, Lajovica, Osterca, tudi Arniča ne, kakor bi bilo treba. Saj ne moremo imeti nobenega odnosa do lastne kulture, če nam slučajno partiture niso v pogled! Letos naštejemo v prvi polovici koncertne sezone prireditve na prste ene roke! — In kako je s tujci? Umetniki, ki obiskujejo Beograd in Zagreb, se za Ljubljano ne zmenijo. Res je, da je naše ljudstvo revnejše, vzrok te koncertne praznote pa ni v tem, temveč v popolni neorganiziranosti koncertnega življenja. Tudi jadikovanje o nezanimanju Ljubljancev je že prestaro, da bi ostrega opazovalca ganilo. Če bi znali pravilno vzgajati in svoje moči smotrno združevati, bi umetnostno življenje že zdavnaj vse drugače cvetelo.

Pa tudi dnevna politika se je začela vmešavati v glasbeno življenje, gnusoba je to, kateri se moramo vsi glasbeniki složno upreti. Včasih pod krinko nacionalizma, včasih pod videzom neke namišljene estetike se vrtajo med ljudstvo besede, ki poučenih sicer ne prevarajo, a sistematično sejejo strup politične opredelitve in razkola. Povedati je treba: naši cilji so višji kakor cilji dnevne politike, mi stremimo k trajnejšim vrednotam. Naše delo je usmerjeno v gradnjo slovenske kulture, h kateri je pripuščen

vsak, ki ima večšo roko in od muze posvečeno srce. Ne vprašamo, kako je kdo pobarvan, temveč samo, kako je kdo več v svoji stroki in kako je duševno močan. Politični voditelji Slovencev bodo morali prej ali slej uvideti pravilnost tega stališča in ga z vsemi močmi podpreti.

Slovenska glasbena umetnost pa naj se krepko razcvita in uspešno pripomore svoj del v duševnem razvoju našega naroda.

LOUIS ADAMIČ: MOJA AMERIKA

OLGA GRAHORJEVA

Adamičeva zadnja knjiga »Moja Amerika« je menda najbolj zanimiva knjiga, ki sem jo čitala zadnje desetletje. Kakor je obširna — 662 ozko tiskanih strani! — jo človek vendar čita s skoraj vedno enakim zanimanjem. Nekaj njene zanimivosti je v tem, da ne pripada nobeni znani literarni zvrsti. Ni niti roman, niti biografija, niti zgolj reportaža, temveč zmes biografskih in avtobiografskih črtic, socialnih in političnih esejev, poglavij bolj osebne vsebine in sličic, ki so podobne novelam in vendar je knjiga dobro zaokrožena celota, ki je ravno zaradi svoje pisanosti neverjetno živa. Ni knjiga, s katero bi se moral kdorkoli, človek katerega koli svetovnega, političnega ali verskega nazora popolnoma strinjati — v vsakem taboru bo nekaj ljudi, ki jo bodo ogorčeno napadali, a povsod spodbuja knjiga k premišljevanju in daje podlago za diskusijo. Ako sprejmemo Masarykovo besedo, da je demokracija — diskusija, potem je to zelo demokratična knjiga, vse do zadnjega poglavja. In to je poklon knjigi, ki ga bo avtor, mislim, rad sprejel. Kajti vodilna misel knjige je demokratičnost, želja po demokraciji v Ameriki.

Pisatelj je vseljenec v Ameriki, ki je prišel tja kot mlad fant v onih letih, ko je človek najbolj dovzeten. Prišel je iz majhnih razmer in našel ogromno, nepregledno deželo, in z vso vnemo mladega človeka, polnega živega zanimanja za vse novo, se je lotil odkrivanja in preiskavanja. In ta naloga ga je očarala, ga držala in ga drži v svojem območju še danes. Sedaj, po skoraj 25 letnem bivanju v novi domovini, si skuša urediti svoje vtise in najdbe, skuša obračunati s seboj in pred vsem svetom glede te velike, nove čudovite dežele, ki se mu je mladeniču odprla. In stori to s tako odkritosrčnostjo, s tako brezobzirnostjo, da bo najbrže naletel marsikje na odpor — kajti verjetno se mi zdi, da niti v Ameriki nimajo vsi ljudje toliko smisla za tako odkrito izražanje mnenja — a da mu vendar noben pošten človek nikjer ne more zameriti, prav zato, ker se zdi tako objektivni in odkritosrčen.

O vsebini več kot 600 strani obsežne knjige ni mogoče na kratko poročati. Vodilna ideja vse knjige je nekako tale: da je Amerika po vsej svoji zgodovini, po svojem naravnem razvoju, po naravi večine svojih prebivalcev, demokratična dežela, resnično in globoko demokratična in da se more razviti, kakor bi se morala, samo v demokraciji. Da pa je priznala sicer demokratični ideal v svoji politiki, ga pa še ni dosegla v resnici; v gospodarstvu pa sploh vlada najhujša avtokracija. Odtod razkol v ameriškem